

מדברי דב סדן

במדור הזה אנו מתכוונים לפרסם קטעים מתוך משנתו המסועפת ועתירת התוכן של דב סדן (1902-1989) ועיוניו בתרבות יידיש, לשונה וספרותה. משנה זו מגלה צירוף נדיר של ידע רחב-אופקים ואהבה שאין לה סייג. על דב סדן – החוקר, הסופר, המלומד והמורה ניתן לומר במלים של גדול משוררינו שלמה אבן גבירול: "פֶּשֶׁרֶשׁ עֵץ יְהִי אֲרָה אֲמִירָיו / וּכְתַבֹּנַת אֲנוּשׁ יִשָּׂר אֲמִירָיו".

כתב-העת 'חוליות' מבקש לקיים ולהמשיך ולהוסיף נדבך לאותו בנין, שרב סדן הניח בו את 'אבני המפתן' שלו. המערכת

בפתיחה של ספר המסות 'אבני מפתן', כרך ראשון, 1961

קראתי את שם האסופה: אבני מפתן, שכן כוונתה בראשית הולכה והליכה אל בית-היצירה של ספרות יידיש, כפי ייצוגה במערכה של אישים שוני-מהות ונבדלי-דרגה; ואמונה היא בי, כי מי שיתעורר, מכוח קריאתו בספר, לדרוך על מפתנו של הבית, יתעורר כממילא ויכנס לתוכו להכיר מקרוב פנים פנימו, עד היותו בן בית לכל דבר. ומי יתן ואוכל לסייעו גם בזה, בבוא עת כנוס למחקרי בספרות יידיש ולשונה, ובכללם מחזורי שעורי באוניברסיטה העברית בירושלים.

בפתיחה לספר 'חדשים גם ישנים', כרך שני 1987

ידעתי כן ידעתי את הקושי שבחלוקה בין לשון הדיון, היא הלשון העברית, ובין לשון הנידון, היא לשון יידיש, אבל אפשר, כי הוא גם דרך העשוי כמעשה-גישור בין מי שיכול לקרוא על ספרות יידיש ובין מי שיוכל לקרוא אותה.

על משה וואלדמאן המשורר (1911-1996 בפריו) *

שמו ושמעו של המשורר משה וואלדמאן הגיעוני בראשונה לפני שלושים ושמונה שנים, בדמות חוברת שירים, שכינויה: "פֶּאָרטֹונקלֹטע פֶּרימאָרגנס", הביע לא בלבד את כלל-עולמו והלך-רוחו שלו, אלא של לא-מעטים כמוהו, אלה בני

* קטעים מתוך מסתו של דב סדן 'בין בוקר לבוקר', שפורסמה בכתב-העת מאזנים, כרך מ"ג, תמוז תשל"ו, יולי 1976, עמ' 133-139. מסה זו תורגמה על-ידו ליירידיש ופורסמה כמבוא לקובץ שיריו של משה וואלדמאן פֶּן אֵלע ווייטן, הוצאת ה. לייזויק-פֶּאַרלאַג, תל אביב, תש"ם-1980, עמ' 11-27. יהיו נא דבריו של דב סדן כעין זכרון ליצירתו ואישיותו של המשורר, יָדִיד ואִישׁ רַעִים, אמן בכל ישותו ואוהב תרבות יידיש על כל גילוייה.

הנעורים, צעירי ישראל בימים ההם, שעמדו על מפתנה של יצירתם, דבר שירה נשיר, וידעו, כי לכאורה, בוקר חייהם הוא, אך ראו בעליל, כי הוא בוקר שאין בו רון־כוכבים שלפני זריחתו, והוא כולו שרוי באפלה מתעבה והולכת, שנפל עליו צל־הדרקון, שהגיה מלבה של אירופה ופשט על כל סביביו, וגולת־פולין פירפרה בין נבוזראדן הקרוב להשתרר מחוץ ובין שכמותו השוררים כרוחו מבית. רשמו של שם־הספר נתחזק מכוח מראה מעטפתו, מעשה הצייר י. טינוביצקי: שער על רקע כהה־אפרפר; בקצהו עליון – שם המשורר, בקצהו תחתון – שם הספר, וטבורו – כמין עיירה קטנה על קצת בקתותיה הדלות, למעלה עץ עשוי להיות סיתרה לה, אלא שגובה־סדגו מתכופף והולך מחמת סערת־הרוח המכה בו, ושפעת צמרתו מתנמכת והולכת מחמת עומס העננים שעליה. עירוב רישומם של שם־הספר וצירי־שערו נתחזק עם הקריאה בשיר־הפתיחה ששמו: אונדזערע טעג, כלומר: ימינו, ונאמר בו (בשמירת כתיבתו הפוגטי של הרכיב העברי, נוסח הייבסקציה): שטום, / גרויע ליכט רינט איבער מיין פאָנעם, / מינע אויערן זוכן – די שאַרף פֿון אַ באַהאַלטן מעסער / וואָס זוכט אומעטום – מיין קאַפּ, / וואָס זוכט אומעטום – מיין לעבן. / היינטיקע נאַכט, / ווער וועט ווידער קומען פֿון אַ שוואַרצן העק. / שטום, / אין אווילעס איו געהילט אונדזער זיין – – / – / עמעץ גייט! עמעץ גייט!

אם לתרגם את הדברים בלשון פרוזה, כך שיעורם: "אור אפור זולף על פני, / אזני מחפשות את חוד הסכין המוסתרת, / המחפשת, בכל מקום – את ראשי, / המחפשת בכל מקום – את חייו. / הלילה, / מי יבוא הנה משוחת־סתר שחורה; / אילמת, באבלות עטופה הוויתנו, / מישהו הולך, מישהו הולך, / ומי ישרד?"

* * *

בשנים שקדמו למלחמת העולם השנייה, נטלתי עלי להגביר את תשומת־דעתם של קהל הקוראים על יצירות הספרות של משוררי־ידיש, ביחוד בפולין, ונקבע בו ב'דבר' מדור מיוחד שבו פורסמו, דרך קבע, תרגומים מעשי יד־י, מתוך ספרי־השירה החדשים, ואלה שירים שנראו כמשקפים במיוחד את מציאותה של הגולה ההיא, כחוויתם של משורריה. על כן, בהגיע אלי ספרו של משה וואלדמאן, תרגמתי צמד שירים מתוכו, ופירסמתים גם הם, והריני מביאם זה לעומת זה, מימין – מקורם כלשונו ומשמאל – תרגומם כלשוני. שיר ראשון הוא בן בלי שם וסימנו שלושה כוכבים ואני קראתיו על שם שורתו הראשונה; שיר אחרון שמו: 'ווי זאָל איך גיין' וקראתיו כמובן: 'אנה אלך' (תרגום השירים פורסם בקובץ שירי משה ואלדמן 'בְּהַק שֶׁל חֵלוֹם', תשמ"ו, עמ' 15-16. השירים מובאים כאן בנוסח שבספר זה).

* * *

תּפֿלָה

קְדוּשֵׁי כָּל הַזְּמַנִּים,
אֵי אֲמַצָּא אֶת מוֹתִי,
וּשְׂרִידֵי עֲצָמוֹתַי
לֹא יִחַלְלוּ,

הייליקע פֿון אַלע צײַטן,
ווי זאָל איר שטאַרבן,
אַז מיין טויטן געביין
זאָל קיינער נישט שענדן,

און דעם טויטן שטיין צוקאָפּנס
זאָל קיינער נישט אַרבן? - - -

אומעטום לויערט די שענדונג.
ביי מיין צוקאָפּנס -
די האַק פֿון אַ ווילדן מענטש,
ערגעץ אַנדערש -
דער בראַנד פֿון אַ האַרמאַט.
אַ, וווּ זאָל איך שטאַרבן?

וווּ זאָל איך שטאַרבן,
אַז מיין טויטער געביין
זאָל קענען זיין פֿריי -
פֿון נאָך אַ מאָל ווערן
פֿאַרשעמט און פֿאַרמיסט
און פֿאַרוואַגלט פֿון ערד
פֿון וועלט וואָס איז מיס?

הייליקע פֿון אַלע צייטן,
וווּ זאָל איך שטאַרבן?

וארשה, 1937

והרי השיר השני:

וווּ זאָל איך גיין?
וווּ זאָל איך גיין? -
ווען אַלע וועגן זענען פֿול מיט בלוט.
וווּ זאָל איך זיין?
וווּ זאָל איך זיין? -
ווען אַלע לעבנס דראַען מיר מיט בלוט.
כ'בליק אין חשכות -
אַלע מינע בליקן אויס,
אומעטום איז נאַכט.

וווּ איז מיין ליכט?

ליד מינס,
זיי מיין ליכט,
באַליכט מיר מיין גאַנג.
צינד זיך אָן ווי אַן עמוד־האש,

וואָבן למראשותי
לא תעשק?

בכל יארב החלול.
למראשותי -
גרוֹן פֿראַיאָדס;
מעבר אַחר -
להבַת תּוֹתח.
הַה, אי אַמֶּצָא אַת מוֹתִי?

אי אַמֶּצָא אַת מוֹתִי,
וּשְׂרִידֵי עֲצוֹתִי
לא יִהְיוּ הַפֶּקֶר
לְמִשְׁנֵה־חִלּוּל,
לְסַחֲי־הַרְפּוֹת,
לְמִשְׁנֵה־טִטּוּל
בְּעוֹלָם הַמֶּתֶעֱב.

קדושי כָּל הַזְּמַנִּים,
אי אַמֶּצָא אַת מוֹתִי?

אַנָּה אֵלֶּךָ,
אַנָּה אֵלֶּךָ? -
וְכָל הַדְּרָכִים מְלֵאוּ דָם.
אַנָּה אָבוּא,
אַנָּה אָבוּא? -
וְכָל הַחַיִּים צוֹפְנִים דָם.
אַבִּיט בְּאַפְלָם
כְּלוּ מִבְּטִי,
וּלְיֵלָה בְּכָל.

אי אור, אי אורי?

שירי,
הִיָּה לִי כְּאוֹר,
הָאִירָה דְרָכַי.
כְּנִהַר עֲמוּד־אֵשׁ,

און צעליכט זיך ווי אַ ליכט־טורעם,
פֿיר מיר: איבער אַלע וועגן,
איבער אַלע תהומען,
ביז צום ווונדערפֿולן זיין!
ביז צום ווונדערפֿולן שיין!

בַּמְגִדְלוֹת־אֹר,
הוֹלִיכֵנִי מֵעַל כָּל הַדְּרָכִים,
מֵעַל כָּל תְּהוֹמוֹת,
לְזֹהֲר־פְּלֹאוֹת,
לְפִלְאוֹת־הַנִּיחָה!

וארשה 1936

דומה, כי צמד השירים הזה עשוי להעמיד את הקורא על עיקר ראייתו של המשורר המתחיל – על יאושו מהווייתו, שבה היו נתונים חייו, שיותר משיש בהם חיים ודפקם, יש בהם מיתה ואימתה, ושלשלת האסוציאציות: שלד, גרון, פרא־האדם ותותחו מזה, וחילול, עושק וחרפה מזה, ומוקדה: תיעוב העולם, ועל מאחזו ביאושו, והוא שירו, כשהשיר ובני לויתו – עמוד אש, מגדלור, זוהר־פלאות.